

Europæisk samarbejde i flere hastigheder?

Anders Ølgaard,

Økonomisk Institut, Københavns Universitet

SUMMARY: In the light of the negative outcome of the Danish referendum on the treaty of the European Union, a number of political and economic issues are discussed. It is emphasized that the result is not just a Danish problem, because any Member State has the right of veto; hence the problem relates to all Member Countries. In addition, a future deepening of the economic cooperation of the present Member States by necessity leads to substantial difficulties with respect to a widening, i.e. an increasing number of Member States. On this background, the idea of a federal European Union is questioned, and the concept of European cooperation »at different speeds« or »in different dimensions« is preferred.

Efter det danske nej til traktaten om Den Europæiske Union ved folkeafstemningen den 2. juni 1992 blev der som bekendt i slutningen af oktober opnået enighed om »et nationalt kompromis« mellem alle Folketingets partier med undtagelse af Fremskridtspartiet. Kompromis'et var udtryk for en balancegang: Det skulle adskille sig så meget fra den tekst, man stemte om den 2. juni, at man meningsfyldt ville kunne lægge det ud til en ny folkeafstemning, men samtidig ligne den oprindelige unionstekst så meget, at det ikke ville skabe alt for store problemer for de øvrige medlemslande. Hermed foreligger en meget kompliceret situation, såvel på EF-plan som i det hjemlige politiske liv. Nogle aspekter heraf vil blive omtalt i det følgende.

Forbundsstat – statsforbund

Principielt kan et samarbejde som det, vi hidtil har kendt i EF, have som sit endemål at skabe enten en forbundsstat eller et statsforbund. Forbundsstaten repræsenterer den føderale løsning, Europas Forenede Stater svarende til USA. I en sådan konstruktion vil Europa-parlamentet naturligvis spille en central rolle, evt. suppleret med yderligere et lovgivende »kammer« med samme antal medlemmer fra hver medlemsstat, jfr. USA's Senat. Det er klart, at denne konstruktion som et naturligt element indebærer mulighed for flertalsafgørelser i de anliggender, som er under forbundsstatens kompetence. Alle medlemslande er underkastet de samme regelsæt, også med hensyn til centrale områder inden for den økonomiske politik, og må følgelig gå »i samme takt«. En langsigtet mål-sætning af denne type har ikke mindst EF-Kommissionen været fortalende for, og da især

dens formand, Jacques Delors. Herhjemme er det næppe forkert at påstå, at tankegangen ikke ligger Venstre og Centrumdemokraterne fjernt. Det gør den til gengæld for de øvrige partier, og – efter foreliggende meningsmålinger – også den overvejende del af den danske befolkning.

Den anden konstruktion, statsforbundet, blev af de Gaulle i begyndelsen af 1960'erne betegnet som Fædrelandenes Europa. Man skulle samarbejde om, hvad man kunne blive enige om, og lade resten ligge. På områder, som for det enkelte medlemsland var vitale, blev varetøret hermed et naturligt led i konstruktionen, sådan som det kom til udtryk i EF ved det såkaldte Luxembourg-forlig i 1966. Det er endvidere klart, at Ministerrådet i et sådant statsforbund vil have den centrale rolle. De fleste danske partier går som bekendt ind for ideen om et statsforbund. Når Poul Schlüter gentagne gange har fremhævet, at »Unionen er stendød«, må han hermed nødvendigvis sigte til forbundsstaten, jft. indledningen til det nationale kompromis, hvor det fremhæves, at det danske nej til EF-Unionen den 2. juni var et nej til Eurpoas Forenede Stater, men ikke til EF-medlemskab.

Flere hastigheder?

Det er et naturligt element i et statsforbund, at samarbejdet mellem de forskellige stater kan ske i flere hastigheder – eller med en alternativ formulering: i flere rum. En stat kan være med i valutasamarbejdet uden nødvendigvis at være fuldt medlem af valutaunionen. Nogle medlemmer kan deltage i et forsvarspolitisk samarbejde, mens andre står udenfor – for at tage to eksempler hentet fra det danske nationale kompromis. Imidlertid forholder det sig sådan, at jo mere man identificerer sig med ideen om en forbundsstat – en føderal løsning – på længere sigt, jo mere afvisende må man principielt stille sig til konstruktioner, der indebærer flere hastigheder. Det gælder først og fremmest Kommissionen, men det gælder også for et betydeligt antal af Det Europæiske Råds medlemmer, dog med undtagelse af i hvert fald Storbritannien og Danmark.

Så længe antallet af samarbejdende stater er begrænset, og det samme gælder omfanget af de emner, samarbejdet omfatter, er det ikke så afgørende, om man på længere sigt stræber mod en forbundsstat eller et statsforbund. Men jo flere medlemsstater det drejer sig om, og jo flere emneområder samarbejdet omfatter, jo mere påtrængende bliver problemet.

Det er næppe forkert at karakterisere Maastricht-Traktaten (som den hedder på omslaget til Hvidbogen fra oktober 1992, det lyder jo også mere fredeligt end Traktat om Den Europæiske Union, som faktisk er dens navn) som udtryk for et forsøg på at presse samarbejdet i føderal retning og altså i videst muligt omfang undgå forskellige hastigheder.

Det sker ved at inddrage flere områder – udenrigspolitisk samarbejde og samarbejde om retlige og indre anliggender – i traktatens emnekatalog (søjle 2 og 3), idet der dog her

som hovedregel kræves enstemmighed, lige som Kommissionen har en mere tilbagetrukket rolle i disse søjler. På en række andre områder, herunder de økonomiske, (søjle 1) kræves der derimod i fremtiden som hovedregel kun kvalificeret flertal. Specielt hvad angår den tredje fase i Den Økonomiske og Monetære Union er reglerne dog noget mere komplicerede, jfr. nedenfor.

Traktaten om Den Europæiske Union indebærer et vigtigt skridt i retning af en mere samordnet økonomisk politik i medlemslandene. En sådan samordning kan der gives gode argumenter for i retning af øget effektivitet og forbedret konkurrenceevne, forudsat at de forskellige medlemslande befinder sig på nogenlunde samme udviklingsniveau. Om det i dag gælder f.eks. Grækenland og Portugal i forhold til hovedparten af medlemslandene er særdeles tvivlsomt. Ud fra dette synspunkt er problemerne mindre m.h.t. Sverige, Finland, Norge, Schweiz og Østrig, og det siges da også i Hvidbogen (p. 200), at »EF ikke forestiller sig andet end helt og fuldt medlemskab for EFTA-landene«. Med andre ord: hvis Danmark ender med at få en særstilling på baggrund af en folkeafstemning med positivt resultat i 1993, vil vi komme til at stå alene – med vor egen hastighed – også efter at medlemsantallet er forøget med nogle af de hidtidige EFTA-lande. Her er der altså bestemt ikke åbnet for et Europa i flere hastigheder – når man ser bort fra ØMUens tredje fase, der som nævnt vil blive nærmere behandlet nedenfor.

Det næste problem opstår, den dag central- og østeuropæiske lande søger optagelse i unionen. En udvikling i denne retning betegnes som ønskelig i teksten til det nationale kompromis, hvor det siges, at målet er, at EF skal omfatte alle de europæiske demokrati-er, samt at det europæiske samarbejde skal være mere åbent og fleksibelt, bl.a. med henblik på de central- og østeuropæiske lande.

Imidlertid er det vanskeligt at forestille sig, at disse lande – Ungarn, Tjekkoslaviet, Polen samt evt. de baltiske lande – skulle kunne blive medlemmer af Unionen »helt og fuldt« inden for en overskuelig fremtid. Unionstraktaten udbygger samarbejdet mellem de nuværende medlemmer af EF »i dybden«. Dette forudsætter som nævnt, at medlemslandene befinder sig på nogenlunde samme økonomiske niveau, og må derfor nødvendigvis gøre det vanskeligere for evt. nye medlemslande, der i øjeblikket befinder sig på et lavere udviklingsstrin som f.eks. de nævnte central- og østeuropæiske lande, at blive medlemmer af Unionen, i hvert fald hvis medlemskabet skal være »helt og fuldt«.

Ud fra disse betragtninger er der nødvendigvis en modsætning mellem en udvidelse af samarbejdet i dybden (mellem de nuværende medlemslande) og i bredden (ved at inddrage nye medlemmer), med mindre man i højere grad åbner op for et Europa i flere hastigheder. På den baggrund virker det noget overraskende, at det i Hvidbogen p. 32 uden nærmere argumentation fastslås, at »modsætningerne imellem tilhængerne af uddybning og tilhængerne af udvidelse er ryddet af vejen. Der er enighed om, at uddybning og udvidelse supplerer hinanden, og at de derfor skal behandles sammenhængende«. Realiteten er imidlertid, at uddybningen i Unionstraktaten har fået en klar førsteprioritet,

mens mulighederne for flere hastigheder i det europæiske samarbejde er tonet stærkt ned. Endda så meget, at det under udarbejdelsen af det danske nationale kompromis blev opgivet som uigennemførligt at udforme en bestemmelse om, at evt. fremtidige nye medlemmer ville kunne indgå i samarbejdet med nedsat hastighed.

Befolkningernes holdning i medlemslandene

I tiden før den 2. juni var det almindeligt at fremhæve, at et evt. dansk nej ville rejse problemer for Danmark, der ville placere sig selv på et sidespor, mens det europæiske Unionstog ville fortsætte med uformindsket fart. At dette under alle omstændigheder var en forkert bedømmelse viste sig allerede ved den omfattende internationale presse-dækning, som folkeafstemningen gav anledning til, men fremgik også af de omfattende kommentarer fra politikere og mediefolk i andre lande, som fulgte i afstemningens kølvand. Det var her et gennemgående element, at befolkningerne i de øvrige medlemslande slet ikke var fortrolige med de problemer, Unionen giver anledning til – endsige havde taget stilling til dem. Det skete så til gengæld efterfølgende i Frankrig, men med et særdeles knebent ja – i modsætning til, hvad Unionsfortalerne havde forudset, da den franske folkeafstemning blev annonceret umiddelbart efter det danske nej. Og samtidig er der voksende tvivl om befolkningernes holdning i mange af de øvrige medlemslande, også bortset fra Storbritannien.

Man kan spørge, om dette bør give anledning til bekymring. Har vi ikke et repræsentativt demokrati? Uanset hvordan man ser på begrebet folkeafstemninger kan der imidlertid være grund til at understrege, at det forhold at der indføres vidtgående regelsæt hen over hovedet på Unionslandenes befolkninger under alle omstændigheder må give anledning til bekymring. Vil disse befolkninger efterleve de bestemmelser, som måtte blive fastlagt af et Unions samarbejde, som de ikke føler noget medansvar for? Uden at overdramatisere kan man jo blot studere andre stater, hvor befolkningen ikke nødvendigvis forholdt sig, som den politiske ledelse ville have dem til. I forvejen er det som bekendt gennem det sidste tiår bestemt ikke blevet lettere at være dansker, målt ved omfanget af de love, bekendtgørelser, forordninger m.v., som vi skal efterleve, og Unionsmedlemskabet vil forøge den deraf følgende uoverskuelighed. Vil befolkningerne i unionslandene alligevel fortsat efterleve disse bestemmelser, hvis baggrund de ofte vil være helt uvidende om? For 50 år siden var der en livlig debat, her i landet anført af professor Alf Ross, om hvorfor befolkningen egentlig overholder gældende ret. Det vil føre for vidt at komme ind herpå, men det skal fremhæves, at jo mere vidtgående ambitionsniveauet er for de fælles regelsæt både med hensyn til de emner og det antal lande, de vedrører, jo større er risikoen for, at retsbevidstheden blandt medlemslandenes befolkninger går op i sømmene. Også ud fra dette synspunkt må den føderale tankegang give anledning til betænkkeligheder.

Unionstraktatens ikrafttræden – vetoret?

Når det her i landet var svært at fastholde politikernes troværdighed og autoritet over for befolkningen i forbindelse med folkeafstemningen den 2. juni, hang det sikkert ikke mindst sammen med, at problemstillinger med udgangspunkt i udenrigspolitiske forhold ikke just er noget, den danske befolkning er vant til at omgås. I 1972 blev debatten forud for den første folkeafstemning i det væsentlige ført med udgangspunkt i spørgsmål om økonomiske fordele og ulemper. I 1986 var debatten kortvarig, men fokuserede ikke mindst på, at selv om vi måtte acceptere afgivelse af vetoret i spørgsmål, der vedrørte gennemførelsen af det indre marked, så ville vi bevare vor vetoret i alle de centrale spørgsmål, idet ændringer her kun kunne ske ved énstemmighed. Det siges da også i både Rom- og Unionstraktaten, at ændringer i traktaten træder i kraft, efter de er blevet ratificeret af alle medlemsstaterne i overensstemmelse med deres forfatningsmæssige bestemmelser.

Hvis man derfor mener, at Unionstraktaten bevæger sig langt i føderal retning, er det en nærliggende udvej fra dansk side at fastholde, at hvis Danmark ikke ratificerer, foreligger der overhovedet ikke nogen retsgyldig Unionstraktat. Den politiske retfærdiggørelse af et sådant drastisk skridt skulle ikke mindst være, at der jo i givet fald ikke er tale om sabotage fra et enkelt lille, isoleret land, men tværtimod om at bremse en føderal udvikling, som ikke har nogen baggrund i en politisk debat, endelige stemmemæssig tilslutning, i befolkningerne i de fleste af medlemslandene.

Hvad vil konsekvenserne være af, at man fra dansk side undlader at ratificere Unionsstraktaten? Forud for folkeafstemningen den 2. juni blev det som ovenfor nævnt hævdet, at Danmark i så fald ville placere sig på det bekendte sidespor, mens Unionstoget ville køre videre. Men vil dette kunne lade sig gøre? Spørgsmålet er behandlet i bilag 11 til Hvidbogen, der vedrører det folkeretlige spørgsmål om et eller flere medlemmers udtræden af EF-samarbejdet.

Som ikke-jurist skal jeg afholde mig fra en alt for dybtgående analyse af problemet, men der kan være grund til at drage en parallel til den nationale grundlovs bestemmelser om frihedsrettigheder. De kan betragtes som det måske væsentligste element i en forfatning, fordi de trækker grænser for, hvad flertallet kan bestemme. Der er mindretalsrettigheder, som flertallet ikke kan tilsidésætte.

Noget tilsvarende gælder vel vetoretten medlemslandene imellem, og det er ud fra dette synspunkt, man skal se kravet om, at alle medlemslande skal have ratificeret Unionsstraktaten før den træder i kraft.

Hertil kommer, at der er yderligere en form for mindretalsbeskyttelse – i hvert fald efter dansk retsopfattelse – i forbindelse med medlemskabet af EF. Danmark vil (formentlig) ensidigt kunne udmelde sig ved en særlig lov, evt. efterfulgt af en folkeafstemning.

På denne baggrund argumenteres det noget overraskende i bilag 11, at hvis Danmark kan udmelde sig ensidigt, så kan alle de andre medlemslande også gøre det samme en

bloc, uden at Danmark kan forhindre det. Herefter kan de forhandle sig til rette om en ny traktat, og Danmark er hermed efterladt på det berømte sidespor. At en sådan udvikling er juridisk mulig, hvis Danmark er enig heri, er ubestrideligt, men hvis Danmark er uenig, forekommer der at være tale om en omgåelse af mindretalsbeskyttelse i form af en realisering af præcis det modsatte: en gennemtrumfning af flertallets synspunkter. På denne baggrund kan de fleste af de syv løsningsskitser, som Hvidbogen konkluderer i, i øvrigt ikke realiseres, hvis Danmark går imod. Det burde nok have været fremhævet – eller i hvert fald nævnt – i Hvidbogens tekstafsnit. I bilaget begrænser man sig til at konkludere, at holdbarheden af en konstruktion, hvorefter de øvrige medlemslande først udmelder sig en bloc og derefter forhandler en ny traktat uden om Danmark, er tvivlsom, men at »argumentet ikke uden videre kan afvises«.

Delors har imidlertid gentagne gange fremhævet, at intet medlemsland kan have så stor en vetoret, at det forhindrer de andre i at gå fremad. Hvis han skulle få ret i dette synspunkt til trods for det eksplicite krav om, at alle medlemslande skal have ratificeret Unionstraktaten, før den kan træde i kraft, kan man vanskeligt nå frem til anden konklusion, end at EF-juraen i betænkelig grad har fjernet sig fra, hvad man må forvente af et retssamfund.

Men hertil kommer naturligvis, at det er højst usikkert – for nu at sige det forsigtigt – om de øvrige medlemslande ville kunne enes om en så kompliceret proces. Resultatet ville med stor sandsynlighed blive, at det nyforhandlede Unionstog ville bestå af færre end 11 lande.

Når det kan være værd at fremhæve disse forhold, er det for at understrege, at så længe Danmark ikke har ratificeret, har vi i virkeligheden en ganske stærk forhandlingsposition.

Flere hastigheder – ØMU samarbejdet

Den stærke ideologiske understregning af den føderale ide om en forbundsstat som målsætningen på længere sigt kan undre, bl.a. fordi de europæiske lande – og også EF's medlemslande – hidtil har bevæget sig i flere hastigheder. Det gælder ikke blot overgangsordningerne for nye medlemmer, men også f. eks. det såkaldte Schengen-samarbejde, startet af fem af de oprindelige Seks med henblik på at afskaffe den indbyrdes grænse- og paskontrol.

Men frem for alt gælder det for det valutariske samarbejde. EF's medlemslande har som bekendt været delt i tre grupper: De, hvis valuta befinder sig inden for det snævre bånd med en udsvingsmargin på plus/minus to en kvart pct.; de, der mindre ambitiøst befinder sig inden for det brede bånd med en udsvingsmargin på plus/minus seks procent og endelig dem, der slet ikke er med i fastkurssamarbejdet.

I traktaten om den Europæiske Union er der som bekendt ret detaljerede bestemmelser om overgangen til valutasamarbejdets tredje fase, dvs. etableringen af en valutaunion

med uigenkaldeligt fastlåste valutapariteter, hvad der bl.a. samtidig vil indebære en afskaffelse af de udsvingsmarginer, som man for tiden opererer med, jfr. ovenfor. Medlemskab af en sådan valutaunion forudsætter imidlertid, at hver af de deltagende medlemsstater opfylder fire såkaldte konvergenskrav, nemlig m.h.t. prisstabilitet, saldoen på de offentlige finanser, dokumenteret evne til at holde landets valutakurs inden for den snævre udsvingsmargin samt endelig de langfristede rentesatser i det pågældende land. Derimod indgår spørgsmål om ledighedens omfang m.v. som bekendt ikke blandt kriterierne.

Under alle omstændigheder vil tredje fase automatisk træde i kraft senest den 1. januar 1999. Men ud fra de i det foregående anlagte synspunkter er det især værd at fremhæve, at man altså på det vel nok vigtigste punkt i Unionstraktatens bestemmelser for det fremtidige økonomiske samarbejde har erkendt, at man er nødt til at operere med et system med flere hastigheder. Man kan jo endda rejse det spørgsmål, om der i 1999 overhovedet vil være tilstrækkelig mange medlemslande, der opfylder de fire stipulerede konvergenskrav. Er dette ikke tilfældet, må målsætningen om at danne en egentlig valutaunion i hvert fald betegnes som værende slået fejl.

De krav, etableringen af en valutaunion stiller til en koordinering af medlemslandenes økonomiske politik, har i de senere år været livligt debatteret; dette spørgsmål skal ikke analyseres nærmere her. Men det er uden videre klart, at en velfungerende valutaunion forudsætter, at lønomkostninger og inflationstakt udvikler sig nogenlunde parallelt i alle medlemslande. Skulle de i en lidt længere periode løbe foran i et bestemt medlemsland, vil resultatet her vise sig i form af svigtende konkurrenceevne og øget ledighed.

Spørgsmålet er imidlertid, hvilke økonomisk-politiske instrumenter der vil stå til det enkelte medlemslands rådighed i en valutaunion. Det følger pr. definition, at valutakursinstrumentet ikke kan anvendes, og i en troværdig valutaunion vil det samme gælde pengepolitikken, herunder renteniveauet. De finanspolitiske muligheder for det enkelte medlemsland er der en mindre grad af enighed om. Tendensen i debatten er gået i retning af, at man skal koncentrere sig om strukturproblemerne.

Lidt provokerende kunne man måske påstå, at mange deltagere i de senere års internationale økonomiske debat betragter økonomisk politik som et onde snarere end som et gode. Et onde, fordi mulighederne for, at der føres økonomisk politik, indebærer, at erhvervslivet må leve under en øget grad af usikkerhed, samtidig med at der er betydelig risiko for, at politikerne har et urealistisk højt ambitionsniveau m.h.t. at opnå de mål for den økonomiske politik, som de stræber efter, med det resultat, at de – især på længere sigt – anretter ulykker snarere end det modsatte. Om denne vurdering, der i sit fundament er politisk, vil blive fastholdt, hvis ledigheden i Vesteuropa (med Vesttyskland som en undtagelse) fortsætter med at være høj – og måske endda stigende, vil vise sig, men man kan have sine tvivl.

Diskussionen om valutakursen som økonomisk-politisk instrument kan i det enkelte land let få karakter af at vedrøre alternativet: faste valutakurser eller en evt. betydelig én-gangsdevaluering. Hermed overser man den løsningsmulighed, som karakteriserede EMS samarbejdet i den første halvdel af 1980'erne: relativt hyppige tilpasninger af centalkurserne for en række medlemslande under ét, men dels således at tilpasningerne forudsatte tilslutning fra alle deltagerlande, dels således, at de enkelte tilpasninger blev kvantitativt begrænsede, hvad der i sig selv virkede dæmpende på de spekulative private kapitalbevægelser, der jo som regel er et element i sådanne situationer. En sådan afdratisering lattes endvidere af, at båndene for udsvingsmarginalerne ikke er alt for snævre.

Ideen om en valutaunion er imidlertid baseret på det modsatte udgangspunkt. Spørgsmålet bliver hermed bl.a., om hele projektet bliver troværdigt. Vil ambitionsniveauet i praksis indebære, at evt. kurstillpasninger alligevel kommer, men at de kommer for sent og dermed forårsager en betydelig uro. Da sterling blev devalueret i forhold til US-dollar i november 1967, betød det begyndelsen til enden for Bretton Woods systemet med faste, men justerbare kurser – med turbulens til følge i de følgende år. Vil ØMU-valutaunionen ikke også på et tidspunkt få sit 1967? Og kan man ikke med god grund hævde, at den valutariske turbulens i eftersommeren 1992 var et resultat af, at EF's medlemslande havde været alt for ivrige efter at demonstrere, at valutaunionen er inden for rækkevidde, ikke blot ved at undlade mindre justeringer af centalkurserne, men også ved at liren gik ind i det smalle bånd i 1990, og at sterling indgik i samarbejdet senere samme år. Det var jo netop disse to valutaer, der blev centrale elementer i turbulensen i 1992, og som til sidst begge måtte vende tilbage til et lavere ambitionsniveau. Ret beset er situationen ved slutningen af 1992 vel ikke så forskellig fra forholdene, før sterling og liren øgede ambitionsniveauet i relation til EMS-samarbejdet, men jo altså desværre forgæves.

Konklusion

Skal man sammenfatte ovenstående betragtninger, kan udgangspunktet være, at lige så problematisk det kan være, at man ikke sætter sig mål for sin politik, også internationalt, lige så risikabelt er det at ville nå for langt for hurtigt. Efter min mening er det en af de mest tvivlsomme EF-teser, der formentlig har sit udspring i Kommissionens interesse for, at dens ansatte skal kunne avancere, at det europæiske samarbejde vil falde fra hinanden, hvis det ikke fortsat intensiveres. Om dette udgangspunkt har bæreevne beror bl.a. på, om de initiativer, man har taget i fortiden, faktisk er blevet omsat i praktisk politik og vel at mærke på en sådan måde, at man har fået konsistense regelsæt, der faktisk efterleves af befolkningerne med en opfyldelse af de oprindelige målsætninger til følge.

Noget sådant har ikke altid været karakteristisk for det hidtidige EF-samarbejde; i denne forbindelse kan man nævne mange andre eksempler end EF's landbrugspolitik. På

denne baggrund kan der være grund til i højere grad at omsætte de hidtidige målsætninger til praktisk politik snarere end bestandig at sætte sig nye mål – bl.a. med det resultat, at troværdigheden af, at målsætningerne faktisk bliver realiseret, risikerer at tage skade. Problemet er imidlertid, at EF jet-settet har mistet kontakten med befolkningen i medlemslandene. Ikke blot forstået på den måde, at man ikke har forklaret sig godt nok over for befolkningerne, men også således at man har undladt at sikre sig, at der i befolkningerne var forståelse for og tilslutning til de ambitiøse projekter. Kort sagt: sætter man ikke det europæiske samarbejdes troværdighed på spil ved at gå for hurtigt frem?

Denne problemstilling kommer i fokus, når man samtidig interesserer sig for de politiske aspekter af det europæiske samarbejde. Det vil utvivlsomt i bedste fald vare mange årtier, før Europa-parlamentet i medlemslandenes befolkninger vil kunne få en status som Repræsentanternes Hus i USA. Allerede af denne grund kan der være grund til at give de føderale tanker om en forbundsstat lav prioritet.

Det gælder især, i jo højere grad man ønsker at inddrage flere lande i det europæiske samarbejde – og da især de central-og østeuropæiske. I så fald bliver det i hvert fald nødvendigt i højere grad at tage udgangspunkt i tanken om et Europa i flere hastigheder – eller i flere rum.

Det er overvejelser af denne type, som traktaten om den Europæiske Union i alt for høj grad har forsømt at beskæftige sig med. Hvis det derfor skulle ende med, at Danmark ikke ratificerer traktaten, og den følgelig skal genforhandles, er ulykken måske ikke så stor. Der vil i så fald være mulighed for at skabe et traktatmæssigt grundlag, der i højere grad tager sit udgangspunkt i et Europa i flere hastigheder og/eller i flere rum. Skulle det blive resultatet, har alle sindsbevægelserne ikke været forgæves.

Litteratur

Udenrigsministeriet. 1992. *Hvidbog om Danmark og Maastricht-Traktaten*. Oktober 1992. København.

Økonomiministeriet. 1989. *Økonomisk og Monetær Union*. November 1989. København.

Økonomiministeriet. 1991. *Økonomisk og Monetær Union II*. Januar 1991. København.

Økonomiministeriet. 1991. *Økonomisk og Monetær Union III*. September 1991. København.

Økonomiministeriet. 1992. *Økonomisk og Monetær Union IV*. Februar 1992. København. (Indeholder bl.a. teksten til traktaten om Den Europæiske Union).